DE
SENSV INTERNO
EXERCITATIO PHILOSOPHICA
PRIMA

AD ORATIONEM

QVA

MVNVS PROFESSORIS PHILOSOPH. P. O

IN INCLITA GEORGIA AVGVSTA

AD DIEM XXX. APRILIS

CAPESSITVRVS EST

INVITATVRVS

SCRIPSIT

M. IO. GEORG. HENRICVS FEDER

GOETTINGAE

EX OFFICINA SCHVLZIANA, cur. F. A. ROSENBVSCH.

58700(6)
WELLCOME LIBRARY INSTITUTE

Q. D. B. V.

Diuerſæ metaphyſices ratio

De ſenſu interno quaedam commentaturi vt in metaphyſicae, quam dicunt, ſcientiae ſcopum veramque rationem paulisper antea inquiramus, cum ipſa res, circa quam verſabitur meditatio noſtra, tum in primis etiam via, quam ſecutura eſt, requirere videtur. Quamvis enim inter omnes conuenit, generaliſſimas quasdam doctrinas, quae non ſolum philoſophiae, ſed omnis in vniuerſum ſcientiae principia & tanquam fundamenta ſint, in metaphyſicis eſſe ſtabiliendas; non tamen eandem omnes ad has inueniendas viam ineunt. Et duplici quidem conſtat eam ſcientiam potiſſimum tractari ratione. Pars enim initio nomina quaedam ponit, quae latiſſime pateant, in quibus minimum, quod cogitari poſſit, inſit. Nouis vero dein, quaecunque poſſunt, *determinationibus* continuo accedentibus, innumera alia prodeunt nomina, rebus, ſiue exiſtentibus, ſiue mere poſſibilibus, apta. Sicque a ſummis rerum generibus

ad infima progreſſi, quae ab ipſo ſenſu propius diſtant, notionum numero inſigniter aucto, non modo quae ſingularum vis ſit, & quid cum aliis coniunctae atque ad eas relatae valeant, exacte docent; ſed etiam quaecunque philoſophia haec anquirit, ſuo quoduis loco ſufficientiſſime demonſtrant, vel demonſtrare certe ſibi videntur. Qui autem ex altera parte procedunt, illud primum habent, vt mens ex ſe ipſa promat ac ſuppeditet aliqua veri diiudicandi criteria. Quibus inſtructi totum deinde luſtrant metaphyſices campum, & quid in quouis loco verum ſit, quid falſum, expendunt atque conſtituunt. Qua tamen neutra ratione ita conſultum huic diſciplinae videtur, vt eam opem, quam humanae cognitioni promittit, etiam praeſtet, quos autem plurimos offendit, aduerſarios & obtrectatores redarguere facile ſit atque conuellere. Hi enim eam in metaphyſicis philoſophandi rationem, quam primo loco definiuimus, quamque *ſyntheticam* adpellare licet, ludere arguunt vocibus ambiguis ac plane obſcuris; &, quae principiorum loco illis ſunt, poſitiones eſſe ſic a ſenſu remotas, vt nihil in iis concipere & cogitando adſequi poſſis, niſi quod in caſibus quibusdam, quos aut fingunt, aut e vita adferunt, videndum tibi concedant. Itaque initio quidem, inquiunt, & nomina feras, & axiomatibus, quae ſumunt, facile adſentias. Atque modeſtiſſimus quisque, ne nimis dubitando quaerendoque moleſtus fiat, quo minus mentem philoſophi perſpicit, eo accedit promptior. Vbi vero ad ea peruentum eſt, quae tuomet ipſe ſenſu cognita habeas; tum demum intelligis, quorſum iſta ſpectauerint nomina, & vel oraculorum obſcurita-

ſyntheti-co-dogmatica.

tem

tem ſuperantia dogmata, atque indignatus in alia omnia diſcedis. Alteri autem methaphyſicorum parti, quorum, *analytica* dici poſſit methodus, ſi vel hi communi ſenſui *analytico-dogmatica* plus concederent, neque tam inſignem nomina rerum immutandi licentiam ſibi ſumerent, id vitii potiſſimum ab aduerſariis exprobratur, quod ſuum ipſorum intellectum, a praeconceptis opinionibus haudquaquam ſatis liberum pro communi generis humani intellectu venditent; iisque conſtitutis veri criteriis, quae in vtramque ſe partem facile vertant, ſua omnia placita, quaſi ex tripode dicta, pro auctoritate aliis obtrudant. Itaque omnem metaphyſicam tamquam barbariei ſedem & ſomniorum ſcaturiginem multi dudum reiecerunt. Quin noſtris etiam diebus, vbi & hanc philoſophiae partem libere ac eleganter nonnulli tractarunt, non deſunt, qui idem fere cenſeant. Quos tamen a temeritate non ſatis ſibi temperare, experientia edocti norunt, quotquot absque metaphyſicae praeſidio ad reliquam philoſophiam acceſſere.

Circumſpicienti itaque, quam ipſe in hoc ſtudio viam ingrederer, ea mihi valde arriſit, ſcopoque, ad quem omnes contendunt, conuenientiſſima viſa eſt metaphyſica, quae quid homines ſibi velint notionibus iſtis generaliſſimis, & quae ſint ea, in quibus omnes conſentiunt iudicia, accurate inquirit. Quare in primis *Metaphyſica indagatrix* ſingularum notionum originem ſcrutatur, tum omnium inter ſe nexum, ex quo, quid quaelibet alteri debeat, intelligi poſſit. Quo ipſo perduci neceſſe eſt ad prima quaedam, quibus reliqua nitantur, iudicia; naturae, inquam, iudicia, qualia non die, nec opinionum com-

mentis delentur, ſenſu omnibus communi confirmata. Tale eſt axioma, cuius veritatem vnusquisque experientia ſuoque quodam ſenſu edoctus perſpicit, pugnantia, ſeu quae ſibi contradicunt, non eſſe, nec cogitari quidem ſimul in eodem poſſe; illudque alterum, quo adfirmatur, neque in cogitatione, neque extra eam, absque ratione aliquid poni, quod non poni vel aliter poni in ſe poſſit. Quippe quae animum ad ſe ipſum adplicando, atque ea, quae extra nos fiunt, obſeruando, nemo ignorare aut in dubium vocare poteſt. Qualis metaphyſica neſcio an ſatis iam, pro eo ac deberet, exculta atque adhibita ſit; vtiliſſimam fore, facile nec, credo, temere, mihi perſuadeo. Siquidem ea omni aeuo & cuilibet hominum generi apta futura eſt, quando nihil arbitrarium in ea ſtatuetur, nihil, quod non ſatis exploratum & communi iudicio confirmatum fuerit. Non noua temere condentur vocabula, quae nemo, niſi tenebricoſis iſtis myſteriis initiatus, intelligat; ſed quae maxime in vſu quotidiano obuia ſunt, hic etiam prae primis in cenſum adducentur. Horum, inquam, verus ſignificatus ex origine & vitae conſuetudine eruendus, & pro eo, in quo plurimi conſentiunt ſapientiores, conſtituendus eſt; reiecto, quem paucorum licentia aut ignorantia attulit, abuſu confuſionem creante. Ita tandem fuerit aliqua diſciplina, ex qua homines vocibus, quae in omni fere quaeſtione vtramque paginam faciunt, eadem omnes mente vti diſcant; qua erroribus & controverſiis ex diuerſo atque a recto declinante vocum vſu plerumque orientibus, obuiam eatur; ad quam, tanquam ad commune centrum, redeant diuerſiſſimae opiniones,

nes, cuiusque auctoritatem eandem omnes agnoſcant, nemo detrectet iudicia. Ex quo ipſo quidem nec ad imponendum iis, quos nouae & profundae meditationis delectet ſpecies, comparatam hancce metaphyſicam eſſe; nec omnia, in quae ſolent metaphyſici plerumque inquirere, indubia ſtabiliri in ea poſſe, exercitatiſſimus quisque optime intelliget. At vbi verum cognoſcere negatum eſt, praeſtat ſane cognitionis limites noſſe, errorumque fontes; quo magis ſibi quisque a temeritate ac praecipitanter iudicatis opinionibus caueat. Verum ego iam nolo multus eſſe in metaphyſicae huius exploratioris laudibus; quin ad argumentum progredior, quod hanc ipſam philoſophandi rationem inprimis illuſtrare poſſit. In quo ſi minus feliciter verſatus fuero, eo facilius veniam me impetraturum ſpero, cum illud a nemine adhuc, quod ſciam, ſeparate tractatum ſit.

Cuius ſpecimen exercitatio haec de S. I.

Videtur vero quaeſtio de ſenſu interno minime eſſe negligenda, ſiquidem, iudice Ridigero, philoſopho haud quaquam ſpernendo, *ignoratio eius infinitos & eos quidem peſtilentiſſimos eruditis peperit errores. Hinc enim ortam eſſe* Cartesii *ideam innatam, & ex hac totum atheiſmum* Spinosae. *Et vulgo eam confuſe tractari, queritur, & veram internae ſenſionis naturam plane penitus ignorari a*). Quamuis in hoc iudicio forte aliquid ſit, quod ad operam commendandam ſpectet, quam ipſe in hoc argumento collocauit; inſignem tamen eſſe huius nominis ambiguitatem, quae multiplicem in ſermone confuſionem pariat, nemini ignotum eſſe poteſt

a) de Senſu V. & F. lib. I. cap. 3. §. 26. it. §. 11.

teſt ſcripta philoſophorum verſanti. Longe vero frequentior noſtris, quam RIDIGERI, diebus eiusdem vſus eſt, &, quae ſolet eſſe vocum omnium in ore verſantium conditio, multo incertior proinde & inconſtantior ſignificatus. Quare recte mireris, multos, definitionum adeo prodigos, hanc aut plane omiſiſſe, aut negligentius dediſſe, minimeque omni reſpectu rei congruam. Quam eruere riteque determinare in tam ambiguo vſu & ipſum operae pretium eſſe videtur, ſiquidem ſermonem caſtigare haud vltimum philoſophiae officium eſt, & nos quidem ante oportet, quam, id quod deinde hac diſputatione nobis propoſitum eſt, in ſenſus interni naturam, certitudinem & legitimum vſum inquiramus. Ne vero temere aliquid atque arbitrario conſtituamus, primum quid alii de hoc argumento tradiderint, audiamus; ea interim notione, quam natiua vocum vis ſuppeditat, & loca paſſim adducenda illuſtrabunt, acquieſcentes.

ſenſus interni recentius nomen

Recentiorum autem haec dictio eſt, in veterum ſcriptis certe a me nequidquam quaeſita; licet rem ipſam ignoraſſe, ridiculum eſſet arguere, & *ſenſus communis* eorum, de quo poſtea diſpiciemus, omnino eo referendus ſit.

quid ſcholaſticis?

SCHOLASTICI quidem de ſenſu interno praeceperunt quaedam, ſed nec cum recentiorum mente ſatis conſentanea, &, vt ſunt eorum pleraque, parum perſpicua. His nimirum ſenſus internus eſt *facultas animae ſenſilia intra cerebrum recipiendo percipiens.* Cuius tres pleri-

que

que conſtituunt ſpecies; *ſenſum communem*, *memoriam*, & *phantaſiam;* alii *facultatem* addunt *aeſtimatricem* ac *cogitatiuam.* Senſum communem porro dicunt eſſe, qui omnium exteriorum ſenſuum actiones percipiat & imagines adprehendat, phantaſiae inde ac memoriae tradendas; eo *percipi tenebras*, *audiri ſilentium;* aliorum ſenſuum eſſe veluti radicem & habere ad eos rationem, quam habet centrum ad quinque lineas diſtinctas. Organon eius eſſe in anteriore cerebri parte, duobus conſtante ventriculis, aut in tertia, quae eſt inter vtrumque, cauitate. *Aeſtimatricem* eam eſſe, qua ouis lupum fugiat, quem ſenſu non cognouit, *cogitatiuam*, qua homo, ſenſu magis quam conſilio, adfirmet aut neget *a*).

Cartesivs etſi, quos diſerte vocat ſenſus internos, *b*) famem, ſitim, laetitiam & triſtitiam aut plane huc non pertinere, aut vim certe nominis huius non exhaurire, negari nequit, non tamen ignorauit, (qui vero potuerit?) ſenſiones propius & *ſpeciatim ad animam referendas*, quas hoc ipſo etiam nomine accurate alibi diſtinguit ab iis, quae corporis ſiue, exteriores, ſiue interiores, partes adficiant. *Etenim perceptiones*, inquit, *noſtrae ſunt duarum ſpecierum*, & *quaedam animam pro cauſſa* *Carteſi*

a) Auctores indicant Ridiger l. c. & Ven. atque cel. Hollmannvs Log. §. 10. Quibus iungi meretur Goclenivs Diſp. phyſ. octaua. Ipſe Aristoteles ſenſus communis explicare conatur naturam *de anima* lib. III. c. 2.

b) V. tract. de Hom. part. IV. & Princ. phil. part. IV. n. CXV. ſſ.

cauſſa habent, aliae corpus. Eae, quae animam pro cauſſa habent, ſunt perceptiones noſtrarum voluntatum & omnium imaginationum aut aliarum cogitationum, quae ab ea pendent — quae perceptiones ſolummodo ad animam referuntur, quarum effectus ſentiuntur in anima ipſa & quarum nulla vulgo cognoſcitur cauſſa proxima, ad quam referri poſſint — quae poſſunt quoque vocari ſenſus ſiue ſenſiones, quia in anima recipiuntur eodem modo, quo obiecta ſenſuum externorum, nec aliter ab ea cognoſcuntur a). Quae ipſa tamen, vtut CARTESIVM ab obtrectatione RIDIGERI ſatis purgent, qui ſupinae eum negligentiae hac in parte arguit, & ignorantiae perniciosiſſimos errores parienris, rem, vt verum fatear, nec omnem nec diſtincte explicant. Et nihil profecto efficacius, ſi ſatis intellexiſſet, ad auocandum eum ab ideis innatis, quam hic, quo ſe ipſam obſeruat, animae ſenſus internus fuiſſet. Hanc puto vim, quam veteres *mentis aciem ſe ipſam intuentem b)*, *ſenſum animi & conſtitutionis ſuae*, dixerint, *quo id ſentitur, per quod reliqua ſentiuntur c).* Cui vero praecipue ſenſus interni nomen vindicarunt recentiores potiſſimum metaphyſici.

recentioribus metaphyſicis

Et primus quidem, ni fallor, *Lockius;* qui ideas innatas proſcripturus hoc primum habuit praecipuumque, vt hunc alterum perceptionum fontem diligentius conſiderandum proponeret. Cui ſenſus interni nomen apprime conuenire teſtatus, eo tamen vti noluit, ne confuſioni an-

a) V. de paſſionib. part. I. art. XIX. XXV. XXVIII.
b) CICERO Tuſc. quaeſt. I. 30.
c) SENECA epiſt. CXXI.

anſam praeberet, *reflexionem* potius dicturus *a*). Placuit vero poſtea ſenſus interni nomen. Quem RIDIGERVS, originem cauſſamque ſimul expoſiturus, *paſſionem* dicit *intellectus, quae a ſpiritibus ab ipſa anima in motum citatis efficitur b*). Motus enim ſpirituum ex eius ſen-

a) V. *Eſſai philoſ. concernant l'entendement humain.* liv. ſecond. chap. I. §. 4. p. 61.; quem locum, vtpote in hac cauſſa claſſicum, quo lectoribus otium faciam, ex verſione gallica huc tranſcribo. *L'autre ſource, d'où l'entendement vient à recevoir des idées; c'eſt la perception des operations de notre ame ſur les idées, qu'elle a reçues par les ſens: operations, qui, devenant l'objet des réflexions de l'ame, produiſent dans l'entendement une autre eſpece d'idées* (ideas has dici ſenſiones, aegre alii patiuntur) *que les objets exterieurs n'auroient pû lui fournir: telles, que ſont les idées de ce qu'on appelle* appercevoir, penſer, douter, croire, raiſonner, connoitre, vouloir, *& toutes les differentes actions de notre ame; de l'exiſtence deſquelles étant pleinement convaincûs, parce que nous les trouvons en nous mêmes, nous recevons par leur moyen des idées auſſi diſtinctes que celles, que les corps produiſent en nous, lorsqu'ils viennent à frapper nos ſens. C'eſt là une ſource d'idées, que chaque homme a toujours en lui-même; & quoique cette faculté ne ſoit pas un ſens, parce qu'elle n'a rien à faire avec les objets exterieurs, elle en approche beaucoup, & le nom de* ſens interieur *ne lui conviendroit pas mal. Mais comme j'appelle l'autre ſource de nos idées* ſenſation, *je nommerai celle-ci* reflexion, *parce que l'ame ne reçoit par ſon moyen que les idées, qu'elle acquiert en reflêchiſſant ſur ſes propres opérations.*

b) V. de Senſu V. & F. lib. I. cap. III. §. XXI. & XXIII.

ſententia quadruplex occurrit in intellectu ſeu mente. Cogitando ſcilicet *ſentire* primum nos *rem* adficientem, vnde exiſtat *cogitatio*, cuius ipſius quoque habeamus *ſenſionem internam*, eam quidem, quam *cogitatio* iterum ſequatur, quae *reflexa* ſit. De cauſſa minus ſolliciti vſum & ſignificatum vocis hunc tenuerunt reliqui aeui huius metaphyſici, quotquot conſulere lubuit licuitque, ad vnum omnes. Loca facile ex indicibus reperiuntur. Ego vnum modo diligentius accuratiusque rem exponentem nomino cel. HOLLMANNVM *a*) noſtrum, philoſophum in primis mihi ſpectabilem. Cui recentiſſimum teſtem ſubiungere placet cel. BASEDOVIVM *b*); qui tamen, poſtquam eodem prorſus ſignificatu ſenſus interni nomen adhibuit, aliud deinde *ſenſus ſui ipſius* (*Selbſtgefuehl*) ſubſtituendum iudicat. Quod autem natiua ſua vi priori nomini non in vniuerſum reſpondere videtur, ſed ſpeciem tantum eius exprimere.

At non adquieſcunt ſtrictiori hoc nominis ſignificatu alii philoſophi, maxime *Ethici*, hoc loco

a) Verba, quamuis ex libro plurimorum in manibus verſante adſcribo, propterea quod ex iis diſputationi noſtrae multum lucis ſtatim accedit. *Per ſenſus animae mentisque internos nihil iam intelligimus aliud, quam illas eiusdem operationes, quibus ea omnia, quae in nobismet ipſis, hoc eſt, in mente noſtra, contingunt, in nobis quoque ſimul contingere ſentimus & percipimus. Ex quo ipſo quidem ſatis ſimul patet*, latius quodammodo *ſenſuum internorum*, *quam vel adperceptionis vel actus cogitandi reflexi vocabula accipi*. Log. §. 10. & 11.

b) Cf. Philalethie part. II. medit. prima §. 4. & 10.

co vel in primis audiendi. Maximum enim *Ethicis* conſtat in felicitate momentum pendere ab interno hoc ſenſu, quo ſe ipſum animus, ſuamque intimam conſtitutionem, & varias, quae in ipſo oriuntur, cogitationes, curas, conſilia atque deſideria percipit. Quare recte Ethici feciſſe cenſendi ſunt in praeceptis ſuis huius intimi ſenſus diligenter habentes rationem. Praecipue autem Angli, quos ad animi contemplationem prae aliis natura ducit, in eo explorando operam haud exiguam poſuerunt. Quis vero neſcit Hvtchesonivm in hoc argumento exercitatiſſimum atque ſolertiſſimum? Quem ego ob ingenii acumen, eruditionem, quaeque ex ipſis meditationibus eius ſatis elucet, animi probitatem, valde ſuſpicio, & libenter, nec vnquam ſine fructu, conſulo: quamquam non omnia eius placita ſe mihi probauerint. Is igitur, vti in omnibus fere ſcriptis ſuis hunc locum ſedulo tractauit, ita in libro peculiari *de animi paſſionibus* has conſtituit ſenſus ſpecies. Primum quidem eſſe nobis, ait, quos omnes hoc nomine agnoſcunt, *ſenſus externos*, quos quinque communiter, nec vero ſatis accurate, numerent. Alterum deinde, quem κατ' εξοχην *internum* adpellat, cuius ope harmoniam aut contrarietatem plurium conceptarum animo idearum, ac proinde voluptatem ac taedia, quae ab imaginatione pendent, percipiamus. Tertium, qui adficiatur aliena proſperitate aut calamitate, *ſympathiam* dixeris, aut, quod ipſe monet, cum veteribus quibusdam, κοινονοημοσυνην aut ſenſum communem. Quartum his accedere *ſenſum moralem*, ſiue virtutis ac vitii, iuſti & iniuſti. Quintum denique *honoris ſenſum* indi-

tum nobis eſſe, qui laudis & gloriae opinione ac pudore excitetur. Cui addi poſſe ſextum putat *decori ſenſum a*). Omnes autem *ſubtiliorum ſenſionum* (*feineren Empfindungen*) nomine alibi *b*) complectitur. Similia auctores alii Angli, & noſtrates iam magno numero. Quarum ſenſionum num recte explicita natura eique conueniens ordo conſtitutus ſit ab Hutchesonio, nondum inquirimus; exiſtere has in nobis perceptiones, nec ad externos ſenſus referri poſſe, nemo in dubium vocabit.

Inſpiratorum ſenſus internus Eſt genus hominum, philoſophorum nomen non detrectantium, qui, reiecto & damnato ſenſuum externorum, quin rationis ipſius, in cognoſcenda veritate vſu, veram omnium rerum cognitionem ac ſapientiam ex intimo quodam mentis ſenſu vnice petendam eſſe doceant. *Fanaticos* nominant, plerumque etiam *myſticos* atque *inſpiratos*. Quos ego homines a philoſophiae ſocietate non ita arceo, vt non interdum & ipſi audiendi videantur. Non ea ſolum de cauſſa, quod patrem profitentur *Platonem* noſtrum, atque inſuper inſtructiſſima omnis ordinis terminorum acie vtuntur, ſicut doctorum ορθοδοξοτατοι, ſed propterea maxime, quod ingenti audacia philoſophantes, niſi inter plurimas ineptias vtilia quaedam, haud alibi aeque obuia, proferunt, in caſtigandis certe aliorum erroribus feliciter interdum verſan-

a) V. Franz. Hutcheson Abhandlung über die Natur und Beherrſchung der Leidenſchaften und Neigungen Ite Abh. I. Abſchn.

b) Sittenlehre der Vernunft S. 59. ff.

ſantur. Hoc autem loco omnium minime praetermitti eos fas erat, quod ipſis principium omnis veritatis, vel potius erroris ac ſomniorum, re penitius perſpecta, ipſe ille, de quo agimus, ſenſus internus eſſe deprehenditur. Quem multis variisque nominibus inſigniunt, *hominem internum*, *lumen internum*, *auditum internum*, *centrum animae purum*, *mentem*, *lumen conſcientiae*, *intellectum paſſiuum* & ſexcentis, credo, aliis modis adpellitantes *a)*. De quo paucis diſſerentem iuuat audire Poiretvm, hominem ſatis philoſophum, & reliquis ex hoc ordine, vti doctiorem, ita moderatiorem; quamquam & hunc a vehementioribus animi & ingenii luxuriantis motibus, quo vitio illi maxime laborant, non aeque, ac par eſſet, ſibi temperaſſe, ſcripta teſtantur. Is vero eorum, in quibus noſtra occupata ſit cognitio, tria haec genera conſtituit, res quidem primo externas corporeas, harum porro ideas, id eſt, umbras picturas atque icones, denique res mentales atque ſpirituales. *Quando enim*, inquit, *perceptiones de me meisque cogitandi facultatibus intimioribus habui, tunc me ipſum, rem ſcilicet ipſam cogitantem & ſpiritualem realiter percepi; idemque de Deo quoque, re ſpirituali — dicere non dubito; perceptiones enim illae viuidae de eo — non potuiſſe ab alio, quam ab illo, mihi ſic in intimis meis praeſentiſſimo & me mouente, proficiſci, indubitate ipſe ego — certus ſum b)*. Tribus autem hiſce generibus tres etiam

a) V. Colbergs Platoniſch - Hermetiſches Chriſtenthum part. II. p. 16. ſſ.

b) V. tract. *de vera methodo* libris *de erudit. triplici* praemiſſ. p. 25.

etiam docet praefectas eſſe facultates, ſenſus nempe corporeos, rationem ſiue *intellectum actiuum*, & *intellectum paſſiuum.* Et intellectum quidem actiuum, tanquam Protea aut Vertumnum agilemque comoedum, haud flocci facit *a*). *Paſſiuum* autem *intellectum lumine diuino praeditum eſſe* adfirmat *& veluti capacitatem quandam mentis intimam & immenſam diuinis formis recipiendis aptam, qui ſolo diuino lumine poſſit adfici & illuſtrari, & ad quem nulla actiuitas, niſi Dei ſolius, nullaeque ideae accedere poſſint b*). Sufficiunt haec, vt de ſenſu Myſticorum interno, aut quocunque nomine praedicent lumen illud internum, iudicari queat. Similia autem, praeter innumeros alios, habet etiam Helmontius, qui quidem primus ſenſus interni naturam aliquantum perſpexiſſe viſus eſt Ridigero *c*).

Quidnam ex diuerſis notionibus commune colligere liceat?

Iamque multiplici vocis vſu obſeruato, ex quo ad varias cognitionis noſtrae partes diuerſosque cognoſcendi modos eam adhiberi adparet, vtrum diuerſarum notionum communis quaedam ſit, ceteras ſub ſe complectens, an vero propria aliqua & praecipua, ad quam reliquae tantum propter analogiam admittantur, vlterius examinandum videtur. Illud quidem ex dictis colligere ſtatim licet, ſenſus interni nomen ſingulis adhibendum videri ad *principium cognitionis alicuius* notandum, *quae a cogitatione proprie dicta differat, nec tamen ad corpus referri queat.* Ceterum in notione hac diſtinctius explicanda, iuſtisque limitibus circumſcribenda, valde eos diſcrepare, per-

a) l. c. p. 57. 61.
b) p. 28. 26. 91.
c) de Senſu V. & F. p. 6. 3.

perſpicitur. Et quod ſolet eſſe ſermonis ac opinionum mutuum commercium, cauſſas aliquantisper pertentanti haud dubie adparet, inde illud diſcrimen, dum ſenſui interno non omnes eadem officia, latioresque alii limites, alii anguſtiores, conſtituunt, maxime enatum eſſe; quod naturam animae, in quo conſiſtat & quousque pertineat, non eodem omnes modo concipiant *a*); quod, vbi de ſenſu ſermo ſit, non niſi paſſiones animi in cenſum plurimi admittant, aliqui etiam cogitationes, in quibus aliquid inſit actionis, in medium adducant *b*); denique quod ſenſui interno tribuat pars vna, quae altera cognitioni ſupra ſenſum eminenti, rationi aut *rationis* cuidam *analogo*, vindicanda cenſeant *c*). Patet ergo nec de verbo tantum litem eſſe, vbi quid ad ſenſum internum referri debeat, ambigatur; nec intactas plane relinqui a nobis quaeſtiones in hanc controuerſiam aduocatas poſſe, legitimo vocis vſu explorato, accuratam rei notionem conſtituturis. Age itaque quaedam pſychologiae capita in memoriam nobis reuocemus, quibus haec disputatio illuſtretur. In infinito autem illo pſychologorum diſſenſu hoc vnum fere, ſiue praeſente vnicuique experientia comprobatum, ſiue adſertionibus ſapientiſſimorum hominum euictum eſt, eſſe hominis partem aliquam praecipu-

Reliqui diſſenſus cauſſae

a) Quo loco diſceſſionem fecerunt omnium ſeculorum philoſophi. In hac autem quaeſtione propterea maxime RIDIGERO vapulant SCHOLASTICI & CARTESIVS.

b) Hoc potiſſimum nomine LOCKIVS RIDIGERO caſtigandus videtur.

c) Ita diſſentiunt a *Metaphyſicis* plerumque *Ethici* & philoſophi, quos dicunt, *Aeſthetici*.

cipuam, ad quam ſenſus pertineat & cogitatio, cuiusque ad nutum varie corpus moueatur. Quam animam quidem licet conſenſu dicere. Sed cum tot ſe modis ea exſerat diuerſisque corporis partibus prodat; non dubie multis viſa ipſa eſt in toto corpore extenſa, & viribus certe pluribus praedita, niſi naturis compoſita, eſſe. Alii contra cum rem cogitantem non niſi vnam ſimpliciſſimam eſſe poſſe ſibi perſuaſum haberent, nec vnius entis niſi vnicam vim, quo pacto autem ſimplex natura a corporea adfici queat, cogitatione neutiquam adſequi poſſent: ſolas mundum ſibi pro ſitu corporis repraeſentandi partes animae vindicarunt, in quibus vis eius abſoluatur a vi corporis libera, huiusce motu omni ſuo ipſius admirabili mechaniſmo vnice conceſſo. Sicuti ergo illis plurima ad ſenſum internum reuocare licet, quae percipiuntur a nobis intra corporis noſtri limites ita, vt animae potius, quam corpori accidiſſe mutatio videri queat; ita his nullus reliquus eſſe videtur, qui animae internus dicatur ſenſus, niſi ſuae cogitationis conſcientia. Eſt autem inter has duas media quaedam ſententia, quacum experientia adprime conſentire videtur, quae animam, in ſe ſimplicem, corpori tanquam artificioſiſſimae machinae in vna aliqua parte intime coniunctam, eius mutationes patiendo percipere, vim autem ſuam, cum in corpore mouendo, tum in adpetendis ſenſionibus, atque in formandis cogitationibus, exercere ſtatuit. In qua ſententia cum omnino ope corporis & imagines rerum extra nos poſitarum accipere, & ipſius corporis ſui eiusque partium notitiam habere, anima cenſeatur; illud non aeque inter omnes conuenit, num hae ipſae, quas ſenſu externo olim

perce-

percepit, rebusque abſentibus ſubinde iterum repetit; imagines eidem a corpore ſubminiſtrentur, nempe in aliqua cerebri parte, quae animae proxima ſit, adſeruatis earum monumentis; an vero ex ſemetipſa, aut certe ex *aliquo ſuo amiculo*, ipſius naturae propiori, nec ad hoc, oculis patens noſtris, morteque deponendum, corpus pertinente, promat anima has rerum abſentium imagines atque ideas, easdem corpore deſtituta etiam habitura? Qui prius iudicant, ii recte dubitare ſibi videntur, an phantaſmatum idearumque, rebus abſentibus, animae obuerſantium magis ad internum ſenſum pertineat, quam quaelibet alia perceptio a corpore excitata. Nobis, cum quantum a corpore pendeant phantaſia ac memoria, multo difficilior atque implicatior quaeſtio ſit, quam quae in praeſentia exponi ſatis, nedum agitari, poſſit, attamen ii potius ſequendi videntur, qui ad internum ſenſum hoc genus perceptionum referant, quam qui ad externum, ad quem rerum extra nos poſitarum & partium corporis ſenſiones pertinent, has quoque connumerent. In his enim, cum aliqua pars corporis, ab eo loco, vbi anima conſiſtere potiſſimum creditur, remota, adficiatur, ratio adeſt, cur externae denominentur: phantaſmatum autem ſenſionem ſi externam vocari velis, vide, quaeſo, vt omnem ſenſum internum, quin omnem a corpore ſeparatae futurum animae ſenſum, pernegantibus reſiſtere poſſis! Certe quo minus & de ipſa animae natura conſtat, & quam corpus ei praeſtet in imaginando cogitandoue opem, planum atque perſpicuum eſt; eo tutius accuratiusque ſenſui, ſi quem dicere placeat, interno phantaſmatum, & omnis non aperte in corporis natura poſitae atque ab ea profe-

Vtrum phantaſmata exiſtant in corpore an in anima?

profectae adfectionis, perceptiones vindicantur. Atque haec de prima quaeſtioni noſtrae ſociata controuerſia praemonuiſſe ſufficiat.

An ſenſus mera paſſio ſit? An ſenſus mera paſſio ſit, prius quoque diſputatum fuit *a*). Vbi propterea cautione opus eſt, quod illud fere ſimul quaeritur, num omnis cogitatio ſenſus? Et alterutrum quidem, ſi velis in verbo facilis eſſe, probandum videri poterat. Vtrumque ſi conceſſeris, verendum eſt, vt aliquid anima agat potius, quam a cauſſis externis agatur atque impellatur ad ſua deſideria, conſilia & decreta, quibus vita eius continetur. At quum hoc poſterius ipſo ſenſu noſtro refellitur, quo, vi ſua vti animam noſtram, multo profecto certius redditur, quam illud eſt, quod ratiocinando colligitur, omnem cogitationem & animi motum cauſſis externis plane determinari: tum ne id quidem ſatis accurate dicitur, ſenſionem eſſe meram paſſionem. Patimur enim quidem, quando aliquid ſentimus, ſed non ipſum pati ſentire eſt, quin hoc potius, quod patimur, ſentimus. Paſſionem autem dicunt mutationem, cuius ratio in aliqua cauſſa ab eo, quod mutatur, diuerſa, continetur. Qualis cauſſa itaque quamuis mutationem praeſtet, huius tamen mutationis perceptionem, non abs ea re, ſed ab animi conſtitutione pendere, ex eo quoque elucet, quod multa, quae hoc modo patimur, aut aliter ac res poſtulare videbatur, aut plane non, percipiamus. Quodſi tamen aliquis tunc pati nos contendat, quando nihil agendo mutamur, ac propterea paſſionis nomine velit complecti ipſam ſenſionem:

a) V. Cvdworth. Syſt. I. V. tom. I. p. 1138. ſ.

nem: nec hoc tamen effecerit, vt nihil, niſi quod ab omni actione animi vacet, ad ſenſum internum poſſit referri. Quemadmodum enim ſenſu externo vtimur, non mere patiendo, ſed plurima ſubinde ſimul agendo, nunc oculos attollentes, nunc aures aduertentes: ita, quamuis ſenſio interna obtingat animo, vi ipſius ſimul adhibita, hoc tamen non obſtat, quo minus ſenſus nomen praeualeat. Scilicet, quod CARTESIVS *a*) in eadem fere cauſſa monuit, ex eo, quod praecipuum in re eſt, hic quoque nomen petitur.

Iamque conſtitutis *externi ſenſus internique limitibus*, propius accedimus ad huiusce definitionem, quid inter ipſum atque reliquos cognoſcendi modos interſit, exploraturi. Vbi illud primum nobis contrarium videri poſſit, quod nonnullis placet, omnem cogitationem ſenſione contineri. Id quod non recentius demum HELVETIVS *b*), ſed ELEATICA *c*) dudum ſchola docuit, pari forſitan conſilio. At enim ſi daremus talem vocabuli vſum generaliorem, qui certe a more veterum aeque ac recentiorum non plane abhorreret, nec tamen illud ſimul dandum eſſet, animam in omnibus ſuis mutationibus mere pati, atque a cauſſis externis determinari; nec id efficeretur, vt inter cognoſcendi cogitandique modos non ea interſit differentia, quae non nomina ſolum diuerſa poſtulet, ſed rei ipſius diſcrimen etiam patefaciat. Nimirum ſicuti propterea, quod omnia externa, quae cognoſcimus, ſenſui debemus, non tamen coincidunt

An omnis cogitatio ſenſus ſit?

Guſtus

a) de animi paſſionibus p. 71.
b) de l'Eſprit Diſc. I. chap. I.
c) V. CVDWORTH. l. c. p. 1139. ſſ. tom. II. 22.

Guſtus & olfactus, auditus, viſio, tactus;

Ita etiamſi eius, quae in animae mutationibus, repraeſentationibus & perceptionibus verſatur, cognitionis commune nomen ſenſus internus ponatur, eius tamen diuerſae ſpecies hoc non euertuntur. Quas ſecundum praecepta accuratiorum philoſophorum enumerando, facilius detegemus, quale ſit, quod inter reliquas cognitionis noſtrae partes ſenſumque animi obtinet diſcrimen. Trita & tironibus nota eſt duarum cognitionis noſtrae ſpecierum diviſio, *facultatis* nimirum *ſuperioris* & *inferioris*. Illam, quam & *intellectum* nominant *ſignificatione* vocis *latiori*, facultatem dicunt *diſtincte cogitandi*. *Qualem* cogitandi modum rerum nominibus tanquam ſymbolis nos *a)* debere docent, & experientia confirmat. Inde *ſymbolicam* etiam dicunt hanc cognitionem, alteram, quae ipſo ſenſu contineatur, *intuitiuam* adpellantes. Ad illam igitur referunt non facultatem ſolum *res* diſtincte cogitandi, id eſt notis ſuis, iisque non in ſenſus incurrentibus, diſtinctas, quam proprie vocant & *ſtrictiori ſignificatu intellectum*, ſed *rationem* etiam, quae *nexum rerum* atque dependentiam perſpiciat, *ingenium*, quo ſimilitudines, *iudicium*, quo conuenientiam ſimulque diſcrimen rerum adſequamur, denique *reminiſcentiam*, ſeu eam recordationem,

a) In ſe enim nullatenus contradictionem infert, cognitionem aliquam eſſe intuitiuam eandemque diſtinctam. Scilicet noſtrae cognitionis perfectiones ipſaemet imperfectionem naturae noſtrae produnt atque arguunt. Quod graui atque ad hunc ipſum locum ſpectante documento ſuo more, id eſt eleganter atque acutiſſime, nuper oſtendit ill. KAESTNER fautor noſter ſummopere colendus.

nem, quae manifeſto iudicio abſoluatur. *Inferioris* autem *cognoſcendi facultatis* nomine quum eos cognoſcendi modos complectantur, quibus primum rem ipſam animaduertimus, non rei ſymbolum, deinde confuſe tantum, non diſtincte, ſignificatu ſupra poſito, agnoſcamus: in hunc cenſum non ſolum *rerum perceptiones*, quae praeſentes nos adficiunt, ſed *phantaſmata* etiam, tum *memoriam* aliquam *ſenſitiuam*, qnin *rationis* quoque *analogon a*) & *inſtar aliquod idearum generalium b*) merito connumerant. Atque ex his ego patere exiſtimo, & qua nota ab intellectu, ſeu facultate cognoſcendi ſuperiore, diſcernere ſenſum internum, & quos cognitionis noſtrae modos ad eundem referre deceat ſermonem philoſophorum & formulas vſu dudum comprobatas ſecuturos. Quaecunque enim cognitio neque ad intellectum pertinet, propterea, quod ea non adeſt diſtincta claritas, quam ille poſtulat,

Quaenam cognitionis partes ſenſui interno debeantur.

a) Quo nexus rerum, dependentia & conſecutio, abſque ratiocinatione ſymbolica cognitione ſuffulta, confuſe tantum percipiatur, ope imaginationis, ideas ſocias excitantis, aut obſcuras aut confuſas.

b) V. Bilfinger *Dilucidat.* §. 264. Cuius rei exiſtentia *a priori* etiam inde poteſt demonſtrari, quod ea, quae ſaepius percipiuntur, notabiliora ſui veſtigia relinquunt, atque facilius ab imaginatione iterum ſuſcitantur, quam ea quae rarius occurrunt. Itaque neceſſe eſt, vt illud quod in ideis plurium eiusdem generis indiuiduorum commune eſt, magis ſe inſinuet imaginationi atque multo frequentius faciliusque ſe offerat, quam quod rebus ſingularibus proprium eſt. Idque cum in ſe ipſo, tum quoad vſum, quem praeſtat cognitioni noſtrae, inſtar generalium eſt idearum aut, ſi mavis, notionum.

ſtulat, neque ad ſenſiones externas referri poteſt, quarum principium extra animam & organon in corpore ſit, ea ad ſenſum internum recte atque accurate ducitur. Quorſum itaque, praeter phantaſmata, rerum etiam atque naturarum, ſi quae ſint, quae animo *immediate*, id eſt non per corporis organa manifeſtentur, tum ſuae ipſius naturae atque conſtitutionis perceptio, porro voluptatis taediique, cuius non in corporis ſtatu & adfectione cauſſa poſita eſt, ac proinde earum proprietatum, quas a modo, quo animum adficiunt, rebus tribuimus, denique illud etiam rationis analogon & idearum generalium inſtar omnino reuocanda videntur.

Definitio & Diuiſio Latiſſimum itaque huius nominis ſignificatum tuentes, definitionem ſiquis a nobis poſtulet ſuccinctam, quales in ſcholis dari ſolent, ſenſum internum dicamus *facultatem intuitiue cognoſcendi ea, quae ſub corporis ſenſum non cadunt*, adeoque *animi ſui conſtitutionem, quaeque animum immediate adficiunt.* Qua definitione primum illud, quod in diuerſis interpretationibus commune deprehenditur, adſeruatum, deinde id cautum videtur, vt nec vis vocum naturalis negligatur, nec aliquid immiſceatur tanquam certum, quod dubium atque controuerſum ſit. Verum enim vero quum iam ex dictis pateat, diuerſi eſſe generis, quae ſenſu interno percipiantur, iamque allatae a nobis ſint huius generis ſpecies quaedam & ab aliis paſſim adferantur, nihil autem efficacius ſit ad notionem aliquam generalem & late patentem illuſtrandam, quam ſpecierum, quas complectitur, diſtincta recenſio: ad hanc etiam ſtatim accedamus. Quum vero omnes, quas in hac ſermonis licentia innumeras fere paſſim celebrant,

ſen-

ſenſionum internarum ſpecies *a*) colligere atque enumerare longum nimis foret, atque ad notionem expediendam parum vtile; logicorum potius more *a priori*, quod dicunt, easdem eruere magis e re videtur, addendo, quas generalis notio admittit, determinationes ſpecies effecturas. Quo facto, ad claſſes has reuocare, quarum alii mentionem faciunt, ſenſiones internas, haud erit difficile. Iam vero ſicut perceptiones noſtrae in genere vel res ſingulares, abſolute & in ſe ſpectatas, nobis manifeſtant, vel certos rerum reſpectus, vnde *ideae* exiſtunt, quae dicuntur *relatiuae*, itemque *characteres* rerum *relatiui*: ita quin perceptionum ſenſus interni ſimilis ratio ſit, non eſt cur dubitemus. Vnde duae primo diſtinguendae ſunt ſenſionis internae ſpecies, *rerum* nimirum & *relationum*. Et prioris quidem denuo quaedam ſpecies eſt certiſſima *ſenſus ſui ipſius* id eſt *ſuae exiſtentiae & intimae conſtitutionis conſcientia* (das Selbſtgefuehl). Quae primo omnem ſenſus interni vim non magis exhaurit, quam ſenſus, qui obtingit corpori de ſe ipſo, omnem ſenſum externum efficit. Deinde ſi haec diſtincta ſit, qualis adultorum hominum, qui rationis vſu gaudent, atque abſtractam & ſymbolo adhaerentem de ſe ipſo notionem habent, ad intellectum eam rectius referri cogitationem, (die deutliche Vorſtellung, der Gedanke, von ſeinem *Ich*) Ridigero aduerſus Lockium concedimus. Confuſa autem quoad fuerit atque intuitiua, ad ſenſum internum haud dubie pertinet.

Suae exiſtentiae & naturae conſcientia duplicis generis.

Ex

a) *Gefuehle*, *Empfindungen* und *Empfindniſſe*. Vtrum verae hae ſpecies ſint, an *ſubalternae*, quas dicere ſolent, aliis diſputandum relinquimus.

Ex eo numero perceptionum, quas pluribus rebus certo modo ſimul nos adficientibus acceptas referimus, illae ad ſenſum internum pertinent, quae, ideis quibusdam ſimul excitatis, animo oboriuntur, idearum iſtarum conuenientiam aut pugnam confuſe adhuc notantes. Quae ſi a rebus externis iam profectae ſint repraeſentationes, perceptio tamen conuenientiae aut pugnae earum haud temere ſenſui tribuitur interno, quando ea pugna aut conuenientia non corpus adficiatur, ſed intima animi conſtitutio. Sin ab imaginatione ſuppeditatae, aut alias absque corporis ope excitatae ſint, ad ſenſum internum eas referendas eſſe, hoc minus dubitari poteſt. Idearum autem eiusmodi conuenientia triplicis generis eſt. Ea, qua ipſae inuicem conueniunt ad vnum aliquod, quod cogitari poſſit, conſtituendum, *veritas* dicitur, atque ad perfectiones metaphyſicas ſpectat; quum pugna earum, quando ſe mutuo euertunt, *contradictio* aut falſitas audiat. Quando ideas, pro eo, quo ipſam adficiunt, modo, ad ſuam ipſius naturam anima refert, conuenientia ea *bonitatis idealis*, *gratiae* & *pulchritudinis* nomine venit, perfectionibus phyſicis hoc reſpectu adnumeranda. Denique cum idea confertur cum *officiis*, id eſt cum legibus, quas ſalus publica vniuerſae ciuitatis diuinae poſtulat; conuenientia, quae tum obtinet, *honeſtas* adpellatur, certis etiam reſpectibus, nunc *iuſtitia*, nunc *decorum*, interdum etiam *pulchritudo moralis*, cui *turpitudo* in vniuerſum oppoſita eſt. Atque ad triplex hoc ſenſionum internarum genus diuerſa iſta ſenſus veri ſenſusque communis, ſenſus pulchri ſiue guſtus, ſenſus iuſti & honeſti ſeu conſcientiae moralis, & alia minus frequentia

tia nomina ſpectare, quo minus dubitari poſſit, probatiſſimorum auctorum teſtimoniis quibusdam docebimus.

De *veri ſenſu* audiendus nobis eſt cel. LAMBERTVS *a*) philoſophus Wolfianam ακριβειαν Lockiano acumini adiungens. Quem enim is praedicat internum ſenſum, quo, ſicut muſicus exercitatus harmoniam ac disharmoniam ſonorum, idearum ſociatarum veritatem aut pugnam anima illico percipiat, veri ſenſum merito adpellamus. Atque idem hoc ſibi velle aliorum, quod ſupra commemorauimus, *rationis analogon* & *idearum generalium inſtar*, res ipſa teſtatur parumper expenſa. Hunc etiam potiſſimum *ſenſus communis* nomine inſigniri, vt de noſtrorum formulis, *b*) quae in prouerbia iam abierunt, taceamus, non ignobilibus veterum locis declaratur. Quippe de homine,

Senſus veri

qui idem ac ſenſus communis

quem

a) Die Harmonie in einem Concerte wird von einem geuebten Tonkuenſtler viel vollſtaendiger empfunden, als von ungeuebten. — Die Harmonie in einem Concerte iſt ein ſehr ſchwacher Schattenriſſ von der Harmonie in den Wahrheiten, die nicht das Ohr, ſondern der *Senſus internus*, oder die Seele in ihrem innern Bewuſſtſeyn empfindet. Gute Muſter — geben der Seele die Grundlage zur Empfindung dieſer Harmonie. Die Vernunftlehre entwickelt und benennt ihre Theile, und je netter man ſich dieſe vorſtellen lernt, deſto fertiger wird man auch in der hier angezeigten Uebung. & qu. r. V. *Neues Organon* p. I. c. IX. §. 620.

b) Quorſum & ſpectant plerumque nomina, *Mutterwitz*, *geſunder Menſchenverſtand*, *geſunde Vernunft* e. r. quandoquidem gallico *bon ſens* reſpondeant.

quem fama ſuperbum
Tradit & inflatum plenumque Nerone ſuperbo,
pronunciat IVVENALIS:
Rarus enim ferme ſenſus communis *in illa Fortuna a).*

Illudque vulpis in fabula:
O quanta ſpecies, cerebrum non habet!
Iis dictum eſſe, docet PHAEDRVS,
quibus honorem & gloriam b).
Fortuna tribuit, ſenſum communem *abſtulit.*

Denique HORATIVS, quam virtutes ipſas conuertamus, hoc etiam documento oſtendit, quod
Simplicior ſi quis, — — —
Communi ſenſu *plane caret!* *c).*

ſtatim inquiamus. Latius tamen paullo & ad reliquas etiam ſenſionum internarum ſpecies pertinere veterum hunc ſenſum communem, ex aliis locis *d*) fit manifeſtum, vbi ea animi indoles hoc nomine denotatur, qua ad aliorum mores atque deſideria facile ſe aliquis compo-

a) Sat. VIII. v. 72.
b) Lib. I. fab. 7.
c) Sat. I. 3.
d) V. SENECA in epiſt. V. omni philoſophiae cultori bis terve legenda; QVINCTILIANVS I. 2. 20. Addi poteſt HVTCHESON von den Leidenſchaften p. 8.

ponat. Quem autem SCHOLASTICORVM verbis ſupra deſcripſimus ſenſum communem, ab hoc eſt valde diuerſus, ſiquidem quae de eo praedicant, in eam cerebri partem, quam *commune ſenſorium* adpellant, aut in animae vim percipiendi in genere quadrant.

Quomodo veritas ſentiri poſſit?

Quod ſi vero mirum cuipiam videatur, quo pacto eius conuenientiae, quam veritatem diximus, ſenſui vindicari queat perceptio; is fortaſſe non meminit, generaliſſimum veri criterium, omnisque veritatis *principium* vniuerſaliſſimum, quod *contradictionis* ſolent vocare, quodque demonſtrare quaſi a priori aliqui adniſi ſunt, hoc ipſo ſenſu contineri. Eam nempe animae noſtrae naturam eſſe, vt cogitationem, cuius partes ſe mutuo euertunt, ſuſtinere aut concipere omnino nequeamus, experiri, quandocunque lubet, poſſumus. Quare quae diverſa videri poterant, notiſſima philoſophiae principia, *falſum eſſe*, *quod contradictionem inuoluat*, & *falſum eſſe*, *quidquid cogitari nequeat*, ſi vtrumque eo, quo debet, ſenſu accipiatur, in vnum conſpirare ac prorſus conuenire patet. Talem autem, nunc pugnam, nunc harmoniam, non ſolum diſtincte agnoſcimus, dum, ſymbolicae cognitionis ope, omnes ac ſingulas partes, quas idea aliqua complectitur, enumerando, veritatem aut falſitatem & nobis & aliis demonſtrare valemus; ſed ſubinde etiam confuſe quaſi praeſentimus & animo praecipimus, ideis nimirum, quas aut reflexio ſigillatim ſuſcitat, aut imaginatio adſociationis lege aliunde aduocat, tanquam in tenebris adhuc ac in quodam chao ſibi occurrentibus, atque aut inter ſe depugnantibus, aut

amica ſocietate coëuntibus. Omnino autem hoc ſenſu magis polleat neceſſe eſt, quo iuſtis atque definitis rerum notionibus aliquis eſt inſtructior.

ſenſus grati idealis

Alter eſt *boni idealis*, *gratiae* & *pulchritudinis ſenſus;* quem κατ᾽ ἐξοχὴν *internum* HUTCHESONIUS, *guſtum* plerique dicunt quo; *omnes* CICERONE teſte, *ſine vlla arte, aut ratione, quae ſint in artibus, ac rationibus recta ac praua, diiudicant a*). Hunc prorſus atque omni reſpectu externum dicere nec vſus loquendi pateretur, nec notio ſenſus interni ſupra conſtituta. In eo enim, qui a rebus oculis noſtris praeſentibus excitatur, pulchri ſenſu, quique ex ſonorum auribus perceptorum harmonia oritur, quamuis ſingularis ea atque ab aliarum externarum ſenſionum natura diſpar ratio obtineat, vt contactus organi non percipiatur, nec ergo praeſens ibi grata aut ingrata ſenſio, ſed potius animo reputetur, attamen cum manifeſtum corporis miniſterium eſt, tum voluptatis etiam cauſſa in corporis conſtitutione ex parte omnino poſita videtur. Etenim, qui a rebus contrariis atque pugnantibus in corpore excitantur, motus ipſi etiam ſint contrarii ſibi atque inimici, ac proinde minus grate neruos adficiant neceſſe eſt, quam qui a rebus proficiſcuntur, quae apta coniunctione ipſae ſunt vnitae. Atque etiam niſi corpori aliquas hic concederemus partes, vix ſatis probabilis ac ſufficiens ratio reddi poſſet, & cur pro diuerſa valetudinis vigoriſque conſtitutione diuerſimode hiſce rebus adficiamur, & cur aliqui homines ab huiusmodi gratiae ſenſu per omnem vitam ſuam pror-

Pulchri externus ſenſus

a) de Orat. III. 50.

prorſus abhorreant. Quamquam quid in ipſo ſenſu valeat vniuerſum idearum ſyſtema, quod homo fouet, omnisque animi indoles, hic etiam ſatis ſuperque licet experiri. Inde enim discrepans adeo ac mutabilis pulchri ratio quin maxime petenda ſit, dubio caret. Ex quo iam adparet eas ipſas, quae externae dici ſolent, pulchri ſenſiones a ſenſu interno minus eſſe disiunctas, quin arctiſſime cum eo cohaerere, atque in ſenſiones internas abire omnium facillime. Id quod ex pulchritudinis natura magis adhuc elucet. Satis enim conſtat, non in ſingulis ſonis radiisue, ſed in apta eorum coniunctione gratiam hanc contineri. Quae quamvis aliquid efficiat in corpore ipſo, magis tamen ſeſe prodit in anima, quae vna eademque ſingulas mutationes percipiat ideasque inde ortas conferat. Quando vero non tam mutationes corpori obtingentes, atque repraeſentationes, quae ab his proxime oriuntur, quam phantaſmata harum vi excitata, maximam animo adferunt voluptatem, eius pulchritudinis perceptio ſenſio interna iure meritoque dicenda eſt. Id quod non in carminis ſolum aut orationis lectione, ſed in reliquis etiam elegantiorum artium monumentis, vtpote ea potiſſimum de cauſſa delectantibus, quod naturae ſimilitudinem imitando referant, resque abſentes veluti praeſentes animo ſiſtant, accidere omnino debet. Enimuero boni ac grati idealis, quo iſte ſenſus adficitur, ampliſſimum genus eſt; ſiquidem iis, quae ſua natura taedium aut voluptatem creant, facile etiam ſe immiſcent, quae idearum connexarum ope id tantummodo praeſtant. Principem tamen inter ea locum pulchritudo obtinet, ceu variorum, quae in ſenſione coniunguntur, conueniens

ab interna ſenſione non facile disiungendus

ſenſus pulchri proprie internus.

Grati idealis ampliſſimum genus.

ratio,

ratio, ab omni genere hoc fere nuſpiam ſeparanda. Acccenſentur autem excelſa & ſublimia, noua atque inuſitata, eaque, quibus ingenuitas & ſimplex venuſtas ineſt, quaeque riſum excitant lepida quadam contrariorum coniunctione; & quae reliqua recenſent, qui in hac philoſophia elegantiori potiſſimum operam ac ſtudium collocarunt *a*). Nos enim in harum rerum naturam, cauſſasque, quare gratas nobis ſenſiones praeſtent, hic inquirere, inſtituti noſtri ratio non patitur; licet accurata meditatione dignum argumentum ſit, & ſuo loco non praetermittendum.

ſenſus moralis *Senſus moralis*, *ſenſus iuſti* & *honeſti* quid denotet, paucis adhuc a nobis eſt exponendum Quem virtutis principium & tanquam religionis penetrale plurimi exiſtimant, *conſcientiamque* ſimpliciter dicunt plerique poſterioris aeui auctores. Cum vero ſenſum dicimus, non ſermonem nobis eſſe patet de iis iuſti honeſtique iudiciis, quae ratio fert intellectus lumine colluſtrata, ſed de perceptionibus, quibus homo beatur, perpetrando, quae honeſta videantur, contra dubia honeſtate, aut aperta factorum conſiliorumque turpitudine, agitatur atque excruciatur; necdum ratiocinatione ad diſtinctam cognitionem inſtituta, quin in eo caſu, vbi mens, ratio atque intelligentia nihil decernunt, nec decernere adhuc poſſunt, ea

a) Inſtar multorum eſſe poteſt cel. RIEDELIVS in *Theorie der ſchoenen Kuenſte und Wiſſenſchaften;* vir eruditione aeque ac ingenio admirabilis.

ea modo perſuaſione generatim & confuſe animum penetrante, non conſentire conſilia actionesue eiusmodi cum officiorum ratione, aut omnino conſentire. Qui ſenſus eam quoque vim habet, vt turpia aliorum facinora nec auditu nobis grata ſint nec viſu, quin ab iis, qui ea perpetrant, alienos nos reddant, egregiae vero & laude dignae actiones, quas aut praeſentes intuemur aut relatas legimus, ſuauiſſima voluptate animum repleant, atque dum harum auctoribus noſtrum conciliant fauorem, ſimul ad eadem audenda illico nos ſtimulent. *a*) Accidit autem ſubinde, vt hunc etiam in hiſce agitationibus reſpectum animaduertamus, qui, aut inter ſe, aut cum noſtrae naturae praeſtantia, magis minusque ea conſentire doceat conſilia atque facinora. Itaque quod honeſtum, idem etiam modo veri pulchrique ſpecie, modo *decori*, ſe nobis commendare; turpe autem ſimul abſurdum, ſimul inuenuſtum, itemque indecorum adparere poteſt. Honeſtatis autem, ſicut omnis perfectionis, cum gratus nobis ſenſus ſit, hoc ipſo effici neceſſe eſt, vt honorem veluti documentum honeſtatis ſuae homo adpetat, infamicam autem & contemtum auerſetur, quibus mala de animi vitaeque ratione opinio ſignificetur. Accedunt repraeſentationes quamplurimorum, quae gloriam & honeſtatis famam conſequuntur, commmodorum, &, quae infami-

cui ineſt decori quoque ſenſus

a) *Sympathiam moralem* hancce ſenſionem, ſi peculiare nomen placet, dicere poſſumus cum ill. HOMIO, auctore philoſophis ſane vtiliſſimo, in obſeruandis tamen, ſi recte iudico, animi motibus, quam in indagandis eorum cauſſis, accuratior.

famiam, incommodorum. Ad honeſtatis igitur aut ad grati idealis ſenſum cum ſua natura redeat *ſenſus honoris* & gloriae; noua, iuxta priores, propterea non videtur conſtituenda claſſis.

Senſus honoris quorſum pertineat.

Praeſenſiones

Nullam adhuc *praeſenſionum* fecimus mentionem; quae tamen, ſi ſint rerum, aut futurarum adhuc, aut remoto a corporis ſenſu loco accidentium, perceptiones intus animum adficientes, iure ſuo huc fuerint trahendae. Et praeſenſiones eas, quae naſcuntur *idea*, quod LEIBNITIVS ait, *impraegnata praeteriti*, *grauida futuri*, nemo negauerit. Nec ego quidem alias. Verum nondum in eo ſumus, vt in ſenſus interni naturam atque certitudinem penitius inquiramus. Quod argumentum, notionibus iam ſatis exploratis, poſtquam ex his, quae ſubtilius differenda erant, tanquam e ſcrupuloſis cotibus enauigauimus, liberiore diſputationis curſu prima quaque occaſione ſumus adgreſſuri.

* * *

Haec autem, quae adhuc adlata ſunt, qualiacunque euulgandi cauſſa fuit oratio, qua munus profeſſoris philoſophiae p. o. clementiſſime ad me delatum more ſolito auſpicaturus ſum; praeter ea, quae cauſſae ipſius ſolemnitas poſtulat, *de eo, quod in ſcientia concedendum ſit genio ſeculi* verba facturus. Cui orationi craſtina luce hora lo-

ra locoque conſueto habendae vt intereſſe velint MAGNIFICVS ACADEMIAE PRORECTOR, ILLVSTRISSIMI COMITES, PATRES academiae & PROFESSORES honoratiſſimi, denique COMMILITONES atque omnium ordinum FAVTORES ac AMICI generoſiſſimi nobiliſſimique, ea, qua decet, pietate, obſeruantia ac humanitate rogo atque contendo. Scrib. in acad. Georgia Auguſta.

d. XXIX April. cIↄIↄccLXVIII.